
Gökçe, H. D. (2020). Kitap Tanıtımı – Ölümü Evcilleştirmek: Türk Halk Kültüründe Ölüm Temelli Mizah. *Folklor Akademi Dergisi*. Cilt:3, Sayı:3. 642 – 646.

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Recieved: 25.11.2020

Kabul / Accepted: 07.12.2020

Kitap İnceleme/Book Review

ÖLÜMÜ EVCİLLEŞTİRMEK: TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE ÖLÜM TEMELLİ MİZAH

Hamdiye Deniz GÖKÇE*

İsmail ABALI, *Ölümü Evcilleştirmek: Türk Halk Kültüründe Ölüm Temelli Mizah*. İstanbul: Hiper Yayın, 2020, ISBN: 978-605-281-810-7. 254 sayfa.

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD doktora öğrencisi, halkbilimci.deniz@gmail.com, 0000-0002-7122-1199

Hayatın geçiş dönemlerinden sonuncusunu oluşturan ölüm, insanın yaşamı boyunca yüzleşmekten korktuğu ve kaçmaya çalıştığı mutlak sondur. İnsan, yaşamın kendisine sunduklarından zaman zaman şikâyetçi olsa dahi yaşamının verdiği hazdan hoşnut olmakla beraber, yaşamın karşıtı olan ölümün vereceği ıstıraptan da endişe duyar. Bu çerçevede İsmail Abalı “Ölümü Evcilleştirmek: Türk Halk Kültüründe Ölüm Temelli Mizah” adlı kitabında, bu endişeyi aşma yollarından biri olan mizaha dikkati çekmektedir. Yazar, eserinde, halkın ölüme dair korkularının üstesinden gelebilmek ve bu korkuları zihinde daha kabul edilebilir hale getirmek için kültürel öğelerine aktardığı mizah unsurlarından nasıl faydalandığını ortaya koyacak somut örnekleri tespit etme gayretine girişmiştir. Eserinde, yaşamı evcil ve sevimli bir hayvana benzeten Abalı, ölümü ise vahşi, korkunç ve zapt edilmesi imkânsız bir canavar şeklinde niteleyerek Türk halk kültüründe ölümün nasıl evcilleştirildiğini değerlendirir.

Eserde, Türk kültür tarihinin önemli yazılı kaynaklarından olan Göktürk Kitabeleri, Dîvânu Lugâti’t-Türk, Dede Korkut Hikâyeleri ve sözlü halk edebiyatı ürünleri (ağıt, türkü, atasözü, fıkra vb.) gibi kaynaklarda yer alan ölüm temelli mizah örnekleri açıklamalı olarak yer alır. Eserde, söz konusu kaynakların mizahi yönünün vücuda getirildiği dönem bağlamında değerlendirilmesi gerektiği yazar tarafından özellikle belirtilir. Ön söz ve giriş ek olarak, geleneksel ve modern kültür ortamları isimlerini taşıyan iki inceleme bölümü ve sonuç bölümünden oluşan eserde, Türk kültürünün ilk çağlarından, günümüz internet tabanlı paylaşım sitelerinde yapılan paylaşımlara uzanan ölüm temelli mizah örnekleri ayrıntılı biçimde incelenir. Eserde, ölüm temelli mizahi ibareler içeren halk kültürü ürünlerinden örnekler verilmekle yetinilmemiş; söz konusu unsurlarda mizahı, gülmeyi ve komiği ortaya çıkaran etmenler de açıklanmaya çalışılmıştır.

Çeşitli alt başlıklardan oluşan giriş bölümünde, ölüm ve mizah kavramları ayrı ayrı ele alınır. Ölümün ele alındığı başlıklarda, yaşamın çeşitli dönemlerinde ölüm algısının farklılık gösterdiği ifade edilir. Ölüm olgusunun psikiyatristler, İslam bilginleri ve filozofları, Batılı düşünürler, kutsal kitaplar ve psikanalitik görüş mensuplarınca nasıl tanımlandığı aktarılır. Son olarak ölümün Türk halk kültüründe hangi sözcüklerle karşılandığı ve mezar yeri tercihlerinden yola çıkılarak Türk insanının ölüm algısı belirlenmeye çalışılır. Mizah kavramının ele alındığı başlıklarda ise gülmenin arka planında var olan

sebepler, çeşitli düşünür, yazar ve bilim insanlarının görüşleri ışığında incelenir. Ölüm ve mizah unsurlarının bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkan paradoks ise başka bir başlıkta ele alınmıştır. Batı kültüründe “gallows humor” adıyla bilinen bu paradoksun günümüz Batı coğrafyasında ölümü unutturmaya yönelik bir işlev taşıdığını belirten yazar, Türk halk kültüründeki ölüm temelli mizahın ise unutturma eksenli değil ölüm korkusunu daha katlanılabilir hale getirme amaçlı olduğunu ifade eder. Bu bağlamda söz konusu bölümde, ölümü unutturma ve ona gülebilme çabası örnekleriyle anlatılır. Kara mizah teriminin ele alındığı kısımda ise bu kavramın ne olduğu, temellerinin nasıl atıldığı ve Türk edebiyatındaki yerine dair bilgiler aktarılmakla beraber ölüm temelli mizahın, bu mizah türü ile olan ilişkisine değinilir. Giriş bölümünün son başlığında ölüm temelli mizah ile ilgili yapılmış çalışmalara yer verilen eserde, yurtdışında bu konuda pek çok eser yayımlanmışken ülkemizde müstakil bir eser olmadığı bilgisi aktarılmış; fakat konuya kısmen değinen ve ölüm temelli mizahı çeşitli yönleriyle ele alan birtakım yerli çalışmalardan bahsedilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümü “Geleneksel Kültür Ortamlarında Ölüm Temelli Mizah” başlığını taşır. Bu bölümde yazılı eserlerde, sözlü ürünlerde ve geleneksel Türk tiyatrosunda ölüm temelli mizah konularına değinilmiştir. Yazılı eserlerde ölüm temelli mizah örneklerinde, *Göktürk Kitabeleri*’nde ölüm temelli mizah bağlamında “öldürmek” yerine “balbal tıkmek” ifadesi dikkati çeker. *Kutadgu Bilig*’de ölüm temelli mizahın çelişkili ifadelerle sağlandığı ve bu bağlamda insanın çalışarak hayatını sağlamaştırdığını sandığı fakat esasen ölümünü hazırladığı çeşitli dizelerle ifade edilir. Türk edebiyatının gelmiş geçmiş en kıymetli eseri olan *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde ölüm temelli mizah, “*Deli Dumrul Hikâyesinde*” Dumrul’un ölüm meleği Azrail’e meydan okuduğunun anlatıldığı dizelerde yer alır. Evliya Çelebi’nin “*Seyahatname*”sinde ölüm temelli mizah, “öl-” eyleminin çeşitli örtmece sözlerle ifade edilmesiyle sağlanır. Toplumların en önemli somut kültürel varlıklarından olan mezar taşları, ölüm temelli mizah örneklerinin çokça karşılaştığı yerlerdir ve çalışmada umulan ile bulunanın arasındaki uyumsuzluktan doğan mizah, ölen kişinin ardında kalan eş, dost, akraba ve çocuklarına duyduğu sitemi anlatan örneklerle ifade edilir.

Birinci bölümün alt başlıklarından bir diğeri de “Sözlü Ürünlerde Ölüm Temelli Mizah” başlığıdır ve bu kısımda da çeşitli alt başlıklar vardır.

İlk olarak “Âşık Edebiyatında Ölüm Temelli Mizah” başlığında ölümün nasıl evcilleştirildiği çeşitli âşıkların dörtlüklerinden örneklerle ifade edilirken “Dini Tasavvufi Halk Edebiyatında Ölüm Temelli Mizah” başlığında ise mutasavvıf şairlerin şiirlerinden örnekler yer alır. Bölümün diğer alt başlığı olan “Anonim Halk Edebiyatında Ölüm Temelli Mizah” kısmında ise deyim, örtmece, atasözü, ağıt, bilmece, türkü, tekerleme, mâni ve fıkralarda Türk insanının ölümü daha kabul edilebilir hale getirme amaçlı yaratmış olduğu mizahi unsurlardan örnekler bulunmaktadır. Birinci bölümün son alt başlığı “Geleneksel Türk Tiyatrosunda Ölüm Temelli Mizah” adını taşımaktadır. Ölüm temelli mizahın köy seyirlik oyunları, Orta Oyunu ve Karagöz ile Hacivat’ta ekseriyetle ölüp dirilme motifi aracılığıyla aktarıldığı örneklerle ifade edilir. Köy seyirlik oyunlarında tabiatın yaşadığı mevsimsel ölüp yeniden canlanma hareket ve söz komiği ile izleyiciye aktarılır.

Çalışmanın ikinci bölümü, “Modern Kültür Ortamlarında Ölüm Temelli Mizah” adını taşır. Günümüzde, kitle iletişim araçlarının kültür üzerindeki etkisi göz ardı edilemez niteliktedir ve bu bölümün alt başlıklarından ilki “Elektronik Kültür Ortamında Ölüm Temelli Mizah” başlığıdır. Bu kısımda yazar, halk kültüründen izler taşıyan, halkın geniş bir kısmı tarafından haberdar olunan ya da kültürel ve folklorik temelli olması ölçütünü sağlayan programların tercih edildiğini ve incelemeye alındığını özellikle vurgular. Elektronik kültür ortamlarında yaratılan ölüm temelli mizah örnekleri televizyon ortamındaki usta oyuncu Kemal Sunal’ın Yeşilçam filmleri, TRT 1’de yayınlanan “Leyla ile Mecnun” dizisi, Cem Yılmaz’ın stand-up gösterileri özelinde incelenmiştir. Elektronik ortamda güncellenen geleneksel kültür öğelerinde ölüm temelli mizah ise Dede Korkut Hikâyelerinden yola çıkılarak geleneğin güncellendiği “Dede Korkut Üçlemesi: Deli Dumrul” sinema filmi ve Karadeniz müziklerini icra eden sanatçıların yöre fıkralarını şarkılaştırdığı örnekler nazarında incelenmiştir.

İkinci bölümün bir diğer alt başlığı “Sanal Kültür Ortamında Ölüm Temelli Mizah” adını taşır ve örnekleri sosyal medya ve blog sayfaları gibi dijital platformlarında kendisine yer bulur. Söz konusu alanlarda, ölen kişinin mesleği ve yaşamı boyunca maruz kaldığı olumsuz durumların esprili bir dille ifadesi sonucu ölüm temelli mizah unsurlarının ortaya çıktığı ifade edilir. Yazar, sosyal medya görsellerinde ölüm temelli mizahı okuyucuya aktarmak için çeşitli karikatür örneklerine yer verirken sanal kültür ortamında

güncellenen geleneksel kültür öğelerinde ölüm temelli mizah için ise her ortama uyum sağlayabilen fıkra türüne ait örneklerle yer verir.

Kitabın sonuç kısmında, kuramsal bir çerçeve oluşturulmaya çalışılarak ölümü evcilleştirme çabasının insanlığın en eski devirlerinden günümüze kadar halk kültüründe ve folklorik ürünlerde yaşadığı ve ölüme meydan okuma gayretinin geleneksel ve modern kültür ortamlarında devam ettiğinin tespit edildiği ifade edilir. Kitabın ortaya çıkışında yararlanılan kaynaklar; yazılı kaynaklar, internet kaynakları ve sözlü kaynaklar olmak üzere üç başlıkta aktarılmıştır.

İsmail Abalı tarafından kaleme alınan “Ölümü Evcilleştirmek: Türk Halk Kültüründe Ölüm Temelli Mizah” adlı çalışma, Türk kültür dünyasının somut kültürel miras unsurlarını kronolojik bir sıra takip ederek incelemesi sebebiyle Türk halk bilimi ve halk edebiyatı alanlarındaki önemli bir boşluğu dolduran kaynak kitap niteliğindedir. Ölüm olgusuna bambaşka bir bakış açısı kazandıran eser, yazarın kullandığı akıcı ve anlaşılır üslup sebebiyle akademik alan araştırmacılarının yanı sıra alan dışından konuya ilgi duyan pek çok okuyucuya da hitap etmesi açısından önemlidir. Abalı'nın Türk halk kültürü ve halk edebiyatı ürünlerini yeni bir bakış açısıyla ve açıklamalı olarak yorumlaması söz konusu alanlara zenginlik ve farklılık katacaktır. Eser, hem çeşitli saha araştırmaları sonucu kaynak kişilerden edinilen hem de yazılı kaynaklarda yer alan bilgileri harmanlayarak incelemiş olması sebebiyle de kıymetli bir başvuru kaynağıdır.